
	Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Dergisi Cilt 4, Sayı 2, 2022	Osmaniye Korkut Ata University Journal of Faculty of Arts and Sciences, Volume 4, Issue 2, 2022	
	Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Dergisi	Osmaniye Korkut Ata University Journal of Faculty of Arts and Sciences	

Çıldırılı Âşık Şenlik Ümmî midir?

Cengiz GÖKŞEN^{1,*,**}

¹ Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Osmaniye, Türkiye

* Sorumlu Yazar/Corresponding Autor, cengizgoksen@osmaniye.edu.tr, ORCID ID: 0000-0002-7838-7220
DOI: <http://doi.org/10.54990/okufed.1217301>

** Bu çalışma Uluslararası Âşık Şenlik Sempozyumu'nda (26-27 Mart 2012 Kars) sunulan “Âşık Şenlik Ümmî mi? başlıklı bildirinin yeniden düzenlenmiş hâlidir.

To cite: GÖKŞEN, C. (2022). Çıldırılı Âşık Şenlik Ümmî midir?. *Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 4(2), 104-112. DOI: <http://doi.org/10.54990/okufed.1217301>

Araştırma Makalesi	Özet
Geliş tarihi: 10.12.2022 Kabul tarihi: 26.12.2022 Online Yayınlanma: 30.12.2022	<p>Âşık Şenlik 19. yüzyılın ikinci yarısı ile 20. yüzyılın başlarında Kars-Ardahan çevresinde yaşamış, Türkiye dışında Gürcistan, Ermenistan, Azerbaycan ve İran'da tanınan usta bir âşıktır. Onun hakkında araştırma yapan birçok bilim insanı Şenlik'in okuma yazma bilmediğini yani ümmî olduğunu belirtmiştir. Şenlik'in şiirlerinde dikkat çeken hususlardan biri de muhteva bakımından zenginliğidir. Şiirlerinin muhteva bakımından zenginliği ile Şenlik'in okuma yazma bilmemesi tezat teşkil etmektedir. Şenlik'in yetiştiği aile ortamı ve sosyal çevresi düşünüldüğünde okuma yazma bilmemesi zor bir ihtimal olarak görülmektedir. Bu makalede Şenlik'in okuma bilip bilmediği hakkındaki görüşler tespit edildikten sonra şiirlerinden örneklerle okuma yazma bildiği ispat edilmeye çalışılmıştır. Çalışmanın amacı, 19. yüzyılda yaşamış Doğu Anadolu bölgesinin en büyük âşığı olan Çıldırılı Âşık Şenlik'in okuma yazma bildiğini bilim insanlarının ve âşığın şiirlerindeki bir kısım veriler vasıtasıyla göstermektir. Çalışmada nitel bir yöntem kullanılmış olup, literatür tarama ve metin analiz teknikleri uygulanmıştır.</p>

Anahtar kelimeler: Âşık Şenlik, âşıklık geleneği, Çıldır, ümmî âşık

IS CILDIRLI AŞIK ŞENLİK ILLETERATE?

Research Article	Abstract
Received: 10.12.2022 Accepted: 26.12.2022 Published online: 30.12.2022	<p>Aşık Şenlik is a master minstrel who lived around Kars-Ardahan in the second half of the 19th century and the beginning of the 20th century and is known in Georgia, Armenia, Azerbaijan and Iran except for Turkey. Many scientists who researched him stated that Şenlik was illiterate, that is, he was an ümmî. One of the remarkable points in Şenlik's poems is their richness in content. The richness of his poems in terms of content contrasts with Şenlik's illiteracy. Considering the family and social environment in which Şenlik grew up, illiteracy is seen as a difficult possibility. In this article, after determining the opinions about whether Şenlik could read or not, it was tried to prove that he could read and write with examples from his poems. The aim of the study is to show that Çıldırılı Âşık Şenlik, who was the greatest minsrel of the Eastern Anatolian region who lived in the</p>

	19th century, could read and write with the help of some data in the poems of the scientists and the minstrel. A qualitative method was used in the study, and literature review and text analysis techniques were applied.
--	---

Keywords: Âşık Şenlik, tradation of minstrel, Cıldır, illerate minstrel

1. Giriş

Âşık Şenlik on dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısı ile yirminci yüzyılın başlarında (1850-1913) Ardahan-Kars çevresinde yaşamış Doğu Anadolu Bölgesi'nin en ünlü âşığıdır (Sakaoğlu, 1989, s. 192). O, yalnız Türkiye'de değil Kafkasların güney kısmını oluşturan, Azerbaycan, İran, Ermenistan ve Gürcistan'da da tanınan, bilinen ve sevilen bir âşıktır. Ölümünün üzerinden yüzyıldan fazla bir süre geçmiş olmasına rağmen Şenlik'in şiirleri ve hikâyeleri Türkiye, Azerbaycan, İran ve Gürcistan'da hâlâ canlılığını korumakta ve varlığını devam ettirmektedir. Yaşadığı dönemde şöhret olmasına rağmen, ölümünden kısa bir süre sonra unutulmuş âşıklar ve şairlerle kıyasladığımızda, bunca zamanda unutulmaması onun halk nezdinde ne kadar büyük, güçlü bir âşık olduğunu ve ne kadar çok sevildiğini göstermektedir. Onun büyüklüğünün ve güçlülüğünün diğer bir göstergesi de adı etrafında teşekkül etmiş olan âşıklık koludur (Kaya, 2000, s. 143-154).

Âşık Şenlik de kendinden önce ve sonraki âşıklar gibi, âşıklığın genel geçer kaynaklarından beslenmiş, belli başlı konularında ve türlerinde şiirler yazmıştır. Ancak onu büyük ve ayrıcalıklı yapan, çok geniş bir coğrafi alanda bilinmesini, tanınmasını ve sevilmesini sağlayan üslup yanında şiirlerinin muhteva zenginliğidir. O söyleyişindeki ustalığa bağlı olarak kendine mahsus bir çığır açmış, Anadolu Türkiye'sindeki en büyük âşık kolunun kurucusu olmuştur. Ayrıca bir âşık olarak şiirlerinde sevgiliye ait duyguları dillendirirken, içinde yaşadığı toplumun sosyal konularını da şiirlerinde işlemeyi ihmal etmemiş, vatanın, milletin derdiyle dertlenmiş, hatta içinde bulunduğu çok özel şartlarda yazdığı Koçaklama'sıyla milli ve manevi dayanışmanın, birliğin, beraberliğin, vatanseverliğin, özgürlüğün bayraktarlığını yapmıştır. Bu bağlamda nasıl ki Yunus Emre ve Karaca oğlan Anadolu'da kendinden sonra gelen bütün âşıklar ve şairler üzerinde etkili olmuşsa Âşık Şenlik de Kars-Ardahan-Iğdır-Borçalı üçgeninde kendinden sonra gelen bütün âşıklar üzerinde etkili olmuştur, diyebiliriz.

Şenlik'in şiirleri yapı bakımında sağlam, muhteva bakımından da zengin olmasına rağmen onun hakkında araştırma yapanların kahir ekseriyeti sanatı hakkında bilgi verirken "ümmî" olduğunu belirtmişlerdir. Oysa onun şiirlerinin muhteva açısından zenginliği, şiirlerine yansıyan bilgi birikimi dönemine göre fevkalade öğrenim görmüş bir kişinin sahip olabileceği kadar zengindir. Bu çalışmanın amacı, şiirlerinden hareketle bu konuda daha önce görüş belirtmiş araştırmacıların görüşlerinden de faydalanılarak Âşık Şenlik'in ümmî olmadığını ortaya koymaktır. Çalışmada literatür tarama ve metin analiz teknikleri uygulanmıştır.

Şenlik, her ne kadar âşıklara ait bilgilerin yazılı kaynaklara girmeye başladığı bir dönemde yaşamış olsa da onun hayatı, sanatı ve şiirleriyle ilgili bilgilerin çoğu maalesef sözlü kaynaklardan, özellikle çıraklarından derlenmiş ve şiirlerinden elde edilmiş bilgilerdir. Yukarıda belirtildiği üzere Türkiye dışında dört ülkede daha tanınan ve sevilen bir âşık olmasına rağmen hakkında yazılı kaynaklarda yeterli bilgi olmaması, yaşadığı bölgedeki okuma yazma oranıyla ve halkın okuma yazmaya bakışıyla ilgili olduğu düşünülebilir. Şenlik, toplumun daha çok tarım ve hayvancılıkla uğraştığı, her şeyin geleneksel usullerle yapıldığı, teknolojinin hemen hemen hiç girmediği bir bölgede ve dönemde yaşamıştır. Bugünkü manada bilginin insanın karnını doyurmadığı bir zaman ve zeminde okumanın pek de bir işe yaradığı söylenemez. Yaklaşık yarım asır öncesine kadar toplumun yarısını oluşturan kız çocuklarının okutulup okutulmamasını tartışan bir toplumun böyle bir bakış açısına sahip olması şaşılacak bir durum değildir. Hâl böyle olunca, Şenlik'in yaşadığı dönemlerde Anadolu'daki şehir merkezleri dışında okuma yazma bilmenin lüks olduğu söylenebilir.

Bölgenin eğitim açısından geri kalmışlığı yanında, tarihsel süreçte savaşlar sebebiyle geçmişten günümüze birçok devlet ve milletin hâkimiyeti altında kalması da bölgenin tarihi, kültürel ve toplumsal yapısı üzerinde etkili olan başka bir durumdur. Sürekli el değiştiren bir coğrafyada yaşan bölge halkı, gönüllü veya gönülsüz her yeni idarenin yönetim anlayışına, sosyal ve kültürel politikalarına uymak zorunda kalmıştır. Yaşananlar bölgedeki insanların bir kısmının başka yerlere göç etmesine sebep olurken bölgede kalanların mücadele azim ve kararlılığını kamçulamıştır. Böyle bir ortamda yetişen ve yaşadığı dönemdeki hâkim güçlere karşı verilen mücadelenin âdeta bayraktarlığını yapan Şenlik'in şiirlerinde işlediği konular kendi döneminde olduğu gibi kendinden sonra gelen, derdi vatan, millet, din devlet olan herkesi derinden etkilemiştir.

2. Âşık Şenlik ümmî midir?

Âşık Şenlik bir köy çocuğudur. Üstelik, doğup büyüdüğü topraklara, muhacir olarak gelmiş bir ailenin çocuğudur. Şenlik'in dedesi Kadir Ağa 1828 Türkmençay antlaşmasıyla bugünkü Gürcistan'ın Borçalı Azerbaycan'ın Kazak bölgesini terk ederek Çıldır'ın Suhara köyüne gelmiştir (Aslan, 2001, s. 25; Kafkasyalı, 2012¹). O da diğer köy çocukları gibi, gündüzleri çobanlık yaparak, geceleri büyüklerinin anlattığı menkıbeleri, köy imamının okuduğu Ahmediye, Battalgazi, Siret, Hz. Ali Cenknemeleri gibi dinî kitapları ve çevresindeki âşıklardan kahramanlık ve ağıt destanlar dinleyerek büyümüştür (Günay, 1999, s. 108). Şenlik'in yaşadığı zamanı ve zemini dikkate aldığımızda, böyle bir ortamda yetişen birisinin ümmî olması kadar doğal bir sonuç yoktur. Kanaatimiz odur ki bu durumu dikkate alan araştırmacılar ve kaynak kişiler onun ümmî olduğu konusunda hemfikirdirler. Ayrıca onun ümmî olduğunu söyleyenlerin geneli, bu konuda bir araştırma yapmayı kendisinden önce bu konuda beyan edilen görüşleri tekrar etmiş olduklarını da söyleyebiliriz.

Şenlik'in ümmî olduğunu belirten araştırmacılara geçmeden önce “ümmî” kelimesi ve kavramı hakkında genel manada bilgi vermek uygun olacaktır.

Ümmî kelimesi TDK Türkçe Sözlük'te “okuma yazması olmayan” (2019, s. 2446); Kubbealtı Lugatı'nda “Okuyup yazması olmayan, okuma yazma bilmeyen (kimse), Bilgisi okuma yazmaya dayanmayan, bütün bildiklerini vahiy yoluyla Allah'tan alan” anlamında Hz. Muhammed'in sıfatı” (“Kubbealtı Lügatı”, t.y.); Dinî Kavramlar Sözlüğü'nde kelime anlamı olarak “Annci, anne tarafını tutan, anneye mensup, terim olarak ise kitabî bilgilerle zihni doldurulmamış, doğal hali üzerine kalmış, okuyup yazarak tahsil görmemiş kimse” (Karagöz, 2010, s. 672); TDV İslam Ansiklopedisi'nde “okuma yazma bilmeyen, tahsil görmemiş; az konuşan, konuşurken hata yapan kimse; annesinden doğduğu gibi kalmış, tabiatı bozulmamış, sonradan okuma yazma öğrenmemiş” (“TDV İslâm Ansiklopedisi”, 2012) şeklinde tanımlanmıştır. Tanımlarda açıkça görüldüğü üzere ümmî olmanın ve ümmî olanın temel vasfı, okuma yazma bilmemek, sahip olduğu bütün bilgiyi şifahi olarak öğrenmiş olmaktır. Bu çerçevede ümmî olarak nitelenen bir âşık, Kaya'nın da tanımladığı üzere, okuma yazma bilmeyen, herhangi bir tahsil görmemiş (2010, s. 750), bütün bildiklerini şifahi olarak çevresinden öğrenmiş bir kişidir.

Şenlik'in ümmî olduğuyla ilgili ilk görüş bildirenlerden biri, aynı zamanda Şenlik hakkında kapsamlı ilk akademik çalışmayı yapmış olan Ensar Aslan'dır. Şenlik'in ümmî olduğuyla ilgili birçok görüşün kaynağı kanaatimizce Aslan'ın düşüncelerine dayanmaktadır. Aslan'a göre, “Şenlik ne medreseye gitmiş ne de bir hocadan ders almıştır. O bütün bilgilerini kuvvetli bir kulak hafızasına borçludur. Yeteneği ve keskin zekâsı sayesinde duyup işittiği bilgileri hafızasına nakşetmiştir. Şiirlerinde sık sık bahsettiği ilim pınarından içememiştir.” (Aslan, 2001: 29). Boratav'a göre de “Âşık Şenlik okuma yazma bilmezdi. Türkülerinin ve hikâyelerinin

¹ Karapapaklar hakkında daha geniş bilgi edinmek için Ali Kafkasyalı, Karapapak Türkleri, A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi [TAED] 48, Erzurum 2012, 269-304 bakılabilir.

manzum kısımlarını çırakları yazmıştır.” (Boratav, 2002, s. 111). Sakaoğlu da “Belli bir tahsili yoktur” (1989, s. 192) diyerek Şenlik’in okuma yazma bilmediğini belirtmiştir. Şenlik’in

“*Beledim pirlendi değılem özüm*

Meydana çihanda ağ olar yüzüm

Yetmiş bin hurufatla tükenmez sözüm

Şairlik besinde elim var benim” (Alptekin-Coşkun, 2006, s. 437)

dörtlüğünde söylediklerinden hareketle Şenlik hakkında bugüne kadar en kapsamlı çalışmalardan birini yapmış olan Alptekin-Coşkun da Şenlik’in ümmî olduğu görüşündedirler. Onlara göre, anne-babası okuma yazma ve Kur’an dersini vermeyi arzu etmişlerse de Şenlik okumayı değil gezip tozmayı tercih etmiştir (Alptekin-Coşkun 2006, s. 62). Ayrıca “Kelam-ı kadim içinde harfî harften seçerem” mısraını okuma yazma bilmediği şeklinde yorumlamışlar ve bu mısra da okuma yazma bilmediğini, yalnız harfleri tanıdığını kendisinin belirttiğini (Alptekin-Coşkun, 2006, s. 81) ifade etmişlerdir. Kırcıoğlu’na göre de Borçalı, Tiflis, Kazak, Gence ve Revan ile Tebriz’de de tanınan Âşık Şenlik ümmî olduğu hâlde, Hanefî mezhebinin ilmihalini, imam ve müftülerden öğrenip, güçlü hafızasıyla benimsediği için gerçek bir arif halk şairimizdir (Kırcıoğlu, 2000, s. 162). Torun’a göre “Çıldırılı Âşık Şenlik bir hayli âşık üzerinde müessir olmuş ümmî bir âşıktır. O ne bir medrese eğitimi almış ne de bir tasavvuf terbiyesinden geçmiştir. Onun ilmi, elif bayı seçecek kadar bir Kur’an eğitiminden ileri geçmemiştir.” (Torun, 2000, s. 252). Şenlik’in şiirlerindeki söz varlığı üzerine bir yüksek lisans tezi hazırlamış olan Ülger de hayatı hakkındaki bilgilerden onun ümmî olduğunun anlaşıldığını (2019, s. 238); şiirleri ve hikâyelerindeki folklor unsurları üzerine yüksek lisans tezi hazırlamış olan Çıntay daengin bilgi birikimi ve dünya görüşüyle âdeta tek başına bir okul olmuş dediği Şenlik’in ümmî olduğunu belirtmiştir (Çıntay, 2019, s. 15).

Şenlik’in ümmî olduğunu söyleyenler yanında, şiirlerini okuyan, yapı ve muhteva zenginliğini görenler içinde onun ümmîliği konusunda tereddütlü olanlar da vardır. Bunlardan biri de Koz’dur. Koz, bu konuyla ilgili olarak şunları söylemiştir:

“Araştırmacılar arasında, kendi ifadesinden ve tanıyanların verdiği bilgilerden yola çıkarak onun mektep ve medrese görmeden, babasıyla birlikte devam ettiği, irfan meclislerinde duyup işittiklerini, köy hocalarından öğrendiklerini güçlü belleğinde koruyarak yetmiş ve yaratıcılığını beslemiş olduğu görüşü yaygınlık kazanmış görünüyor.

Şiirlerine yansıyan İslami kültürün, okuma yazma bilmeden, köy odalarında okunan kitaplardan kulakta kalan ve usta âşıkların deyişlerinden öğrenilen kültür olarak değerlendirilmesi, çevreyi tanımayanlar için oldukça güçtür. Bu güçlüğü ben de yaşadım ve kendimi inandırabilmek için epey emek çektim. Sonunda gerçeğin yanılma payını hiçbir zaman unutmamak şartıyla, geleneğin ve araştırmacıların bize anlattığı gibi olduğu, en azından böyle olduğuna inanmamız için bize hazır bilgiler sunulduğunu gördüm.” (2000, s. 190). Açık bir şekilde görüldüğü üzere Koz, Şenlik’in şiirlerindeki muhteva zenginliğin dikkate alındığında ümmîliğini meselesine tereddütle yaklaşmaktadır.

Turan da Koz’la benzer tereddütleri yaşıyor olmalı ki Şenlik’in ümmîliği ile ilgili olarak “Şenlik ümmî olduğu iddia edildiği hâlde İslam dininin bütün inceliklerini öğrenmiştir.” (Turan, 2000, s. 257) demektedir.

Şenlik’in okuma yazma bilmediğine kanaat getirilmesine üç durumun sebep olduğu söyleyebiliriz:

1. Şenlik’e ait henüz yazılı bir defterin ele geçmemiş olması. Bildiğimiz kadarıyla bugüne kadar Şenlik’e ait yazılı somut bir materyal bulunmamıştır. Onun mevcut şiirleri sözlü kaynaklardan derlenmiştir.

2. Şenlik’in şiirlerindeki mahalli söyleyiş tarzı. O şiirlerinde Arapça, Farsça, Türkçe kelimelerin hepsini mahalli söyleyiş özellikleri ile kullanmıştır. Eğer okumuş, yazmış birisi olsa dili bu kadar mahalli özellikler göstermezdi. Bu durum Şenlik’in ümmîliğiyle ilgili en güçlü argüman gibi görünse de okuma yazma bilmemesinden ziyade kanaatimizce Karapapak Türkçesinin özelliğinden kaynaklanması daha muhtemeldir.

3. “*Kelam-ı kadim içinde harfî harften seçerim*” ifadesi. Bu ifadeyi her ne hikmetse birçok araştırmacı olumsuz manada yorumlamıştır. Bu mısraya yapılan yorumlara göre Şenlik

ancak Kur'an'ı Kerim içinde harfi harften seçecek kadar okuma yazma bilmektedir. Oysa bu mısradan Şenlik'in her harfin tek başına ne anlama geldiğini bildiğini bile düşünebiliriz ki elifname olarak yazdığı şiirlerinde bu durum açıkça görülmektedir. Ayrıca takip eden mısra da "Gel seninle sayah Yasin'deki ayeti" diyerek Kur'an'a ne kadar hâkim olduğunu, en azından Kur'an okumayı iyi bildiğini göstermektedir.

Şenlik'in ümmî olduğunu söyleyenler kadar olmasa da onun ümmî olmadığını, iyi bir eğitim almış olduğunu söyleyenler de vardır. Bu konuyla ilgili olarak Zeyrek şunları söylemektedir:

"Bütün kaynaklar Şenlik'in ümmî olduğu, tahsili olmadığı konusunda hemfikirdir. Her şeyden evvel Şenlik okumuş bir anne-babanın çocuğudur. Babası molladır, annesi de medresede okumuş bir kadındır. Böyle bir anne babanın ümmî çocuğu bize biraz muhal görünüyor.

Şiirlerinde sıkça ilimden irfandan bahseden bir insanın ümmîliği iddiası pek inandırıcı gelmiyor. Bunca söylediğini, kulak dolgunluğu ile öğrenmeyle, büyüklerinden işittikleriyle bilgi dağarcığını zenginleştirmeyele izah etmek zordur.

*Kelamı kadim içinde harfi harften seçerem
Gel seninle sayah yasindeki ayeti"*

*Zikrettim yirmi dokuz hurfati
İbtida Mevla'nın vasfını gördüm
Ders alıf okudum ilm-i hikmetten*

Elifte Allah'ın ismini gördüm" dörtlüğünde de dile getirdiği okumuşluk izlerini daha birçok şiirinde bulabiliriz." (2000, s. 295-296)

Zeyrek, şiirleri içinde geçen İslami, tarihi ve ilmi ibarelerden örnekler vererek bunları yerli yerinde kullanmak okuma yazma bilmeyen birisinin yapacağı iş olmadığını, medrese okumuş Zülalî ve Mazlumî ile Şenlik'in şiirleri karşılaştırıldığında, farklı kültürün değil aynı kültürün izlerinin görüleceğini, ilgili kaynaklar okur yazar olmadığından söz ediyorsa da Şenlik'in iyi bir din eğitimi aldığına şiirleri ve hikâyeleri okunduğunda kolaylıkla anlaşılacağını belirtir. Bunun yanında o devirde Tiflis müftülüğünün tayin ettiği köy mollalarının ve medrese muallimlerinin yazmayı öğrenmeye gerek olmadığı Kur'an ve Mevlid'i okumanın yeterli olduğuna dair propagandaları ve yaklaşımları dolayısıyla yazı yazmayı öğrenmemiş olabileceğini ve ümmîlik iddiası ile kaynaklarda yer alan Âşık Şenlik'e din dersleri veren Posoflu Şair Eşref Hoca kaydının tezat teşkil ettiğini, koşma tarzında söylediği elifname incelediğinde de onun okumuş kişiliğinin ortaya çıktığını iddia eder. Şenlik'in ümmîliği rivayetinin temelinde, halkın sevdiği insanları bir şekilde yüceltme duygusunun ve söylediklerinin okuyarak öğrendiklerinden değil de kendisine Allah tarafından ilham edildiği şeklinde bir inanıştan kaynaklanabileceğini belirtir (2000, s. 296-297).

Altunkaynak da Şenlik'in ümmîliği söylenmekteyse de bu ümmîliğin tartışılabilir yönünün olacağına inandığını, anne babasının din adamı olması dolayısıyla iyi bir dinî eğitim almış olduğunu, din âlimleriyle sohbet etmekten ve onları sezdirmeden imtihana çekmekten hoşlandığını söyler (2000, s. 11-12).

Azerbaycan'da Âşık Şenlik üzerine monografik bir çalışma yapmış olan Velivey'e göre Şenlik ilk tahsilini medresede yapmış ve devrin bilimlerini öğrenmiştir. "Âşık Şenlik hakkında el arasında yaşayan xatirələrdən, el sənətkarlarının, müdrik qocaların dilindən eşitdiklərimizdən aydın olur ki, ustad ilk təhsilini mədrəsədə almış, dövrün bir sıra elmlərinə yiyələnmişdir. Atası onu savadlı bir adam kimi görmək istəyiblər. Bu məqsədlə də onu öz kəndlərində yaşayan Molla Mehdiinin yanında şagird qoyublar. Şenlik güclü hafizəsi, bacarığı ilə dini bilikləri asanlıqla mənimsəyir" ("Turuz", 2011).

Şenlik'in eğitimine yardımcı olduğu belirtilen kişiler, annesi, babası, Eşref Hoca, köy imamı hepsi dinî eğitim almış kimseler. Bu insanlar şüphesiz "Sizin en hayırlınız Kur'an'ı öğrenen ve öğreteninizdir" hadisini biliyorlardır. Dinî açıdan bu kadar hayati bir müjdeyi hiçbir Müslüman kulak ardı etmez. Hâl böyle olunca bu hadisi bilip de çevresindeki okuma yazma bilen

mütedeyyin insanların Şenlik'e sadece ezberden bazı dinî bilgileri öğretmeleri makul görünmüyor.

Araştırmacılara ait yukarıdaki görüşler yanında, şiirlerinde Şenlik'in okuma yazma bildiği şeklinde yorumlanabilecek birçok mısra, dörtlük ve şiir vardır. Örneğin İzanî'yle olan atışmasında karşılıklı söyledikleri divan ve İzanî'nin sorduğu muammanın çözümü bu örneklerin başında gelir. Divani atışmasında İzanî'ye cevap olarak verdiği dörtlüklerden birinde geçen "Mantıkta âlâ eşhastı Molla Cami Farabî" (Alptekin-Coşkun, 2006, s. 435) mısralarından Molla Cami ve Farabi'yi yakından bildiğini anlıyoruz. Çünkü her iki İslam âlimi de İslam düşünce tarihindeki büyük mantıkçılardandır ("TDV İslâm Ansiklopedisi", 2003). Kulaktan dolma bilgiyle bir kişinin Molla Cami ve Farabi'yi mantık ilminde büyük şahıslar olarak niteleyecek bir cümle kurması kolay değildir. Benzer bir durum aynı atışmada Şenlik'in bir sonraki söylediği dörtlükte de var. "Buyurdu Levlake levlak kün fe yekün çünkü var /İki mim bir h'ya müttesil ilm-i dal'dan konuşah" (Alptekin-Coşkun, 2006, s. 435) mısralarında, önce Allah'ın kâinatı niçin yarattığıyla ilgili hadisin² Arapçasının ilk kısmını söyler, sonra da Allah'ın dilediğini nasıl yarattığını belirttiği ve Kur'an'da sekiz surede geçen "kün feyekûn"³ ibaresini kullanır. Devamındaki mısra ise Hazreti Peygamber'in isminin nasıl yazıldığını muamma formunda anlatır. Arapçada her harfin kelimenin içinde bulunduğu yere göre yazılım biçimi vardır. Şenlik okuma yazma bilmeseyse Muhammed isminin nasıl yazıldığını yani harflerin birbirine birleştirilerek yazıldığını bilmez. Aşağıdaki elifnamelerde de görüleceği üzere bu harfleri bu kadar sanatlı biçimde kullanamaz.

Onun okuma-yazma bilmediğiyle ilgili bilgi ve görüşlerin temeli tamamen rivayete dayalıdır. Herkes onun çok bilgili olduğu konusunda hemfikirdir. Bu kadar bilgiyi de kulaktan dolma, duyarak öğrendiği iddia edilir. Onun neyi ne kadar bildiği konusu üzerinde durulmaz. Onun şiirleri bu gözle, yani bilgi açısından değerlendirilecek olsa çok net bir şekilde görülecektir ki bu kadar bilgi köy odalarında, dinleyerek, kulaktan dolma öğrenilecek nitelikte değildir. Bu bilgiler mutlaka bir hocanın dizinin dibinde öğrenilebilecek nitelikte ve derinliklidir. Özellikle tasavvufi unsurlar⁴, coğrafi bilgiler, peygamberler tarihiyle ilgili olanlar bu çerçevede düşünülebilir⁵.

Otuz iki derdim vardır kırk sekiz dava ile

Üç yüz altmış altı burcu on iki sahra ile

Çardır mezhep, çardır kitap, çar gönül sevda ile

Okudum ezber eyledim çıkmadım kenare ben (Alptekin-Coşkun, 2006, s. 530)

Bu dörtlükte okuduğunu kendisi açıkça beyan etmekte, ancak ben şu kadar okudum, ben şunu biliyorum veya ben çok biliyorum gibi enaniyet, bencillik, nefsin hoşuna gidecek ifadelerden kaçınmaktadır. Onun ehli tarik bir insan olduğu, tarikatların esas fonksiyonlarının İslam dininin emir ve yasaklarını uygulama safhasına dökmek olduğu, İslam'da ilim öğrenmenin herkese farz olduğu ve bunun bir ölçüsünün olmadığı, Şenlik gibi güçlü itikada sahip bir insanın Allah'ın rızası ve Peygamber'in emrini yerine getirmek için bile okuma yazma öğreneceği göz önünde bulundurulmamaktadır.

Zikir ettim yirmi dokuz hurfati

İptida Allah'ın vafını gördüm

Ders aldım ohudum ilmi hikmetden

Elifte Muhammet ismini gördüm (Alptekin-Coşkun, 2006, s. 357).

² لولاك لولاك لولاك لما خلقت الافلاك Sen olmasaydın, Sen olmasaydın (Habibim), âlemleri yaratmazdım.

³ Bakara/117, Al-i İmran/47 ve 59, Yasin/82, En'am/ 73, Nahl/40, Meryem/35, Mü'min/68

⁴ Gökşen. C. (2008). Çıldırılı Âşık Şenlik'in Şiirlerinde Tasavvufi Unsurlar. Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi. 45, 167-180.

⁵ Ülger, A. (2019). Çıldırılı Karapapak Âşık Şenlik'in Şiirlerinde Söz Varlığı. Muğla: Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Şenlik bu dörtlükte yirmi dokuz harfi okuduğunu, ilk başta Allah'ın sıfatlarını gördüğünü, hikmet ilmi dersi okuduğunu, hikmeti temsilen ise Allah'ın istediklerini Hz. Peygamber'in şahsında gördüğünü belirtmiştir. Bu dörtlüğün ilk mısraını mecazi manada yorumlayabiliriz. Ancak müteakip mısralar ve aşağıdaki elifname türü şiirlerde açıkça görüleceği üzere bu mısradaki Şenlik'in kastının gerçek manada bir okumak eylemidir.

Bu ilmi pünhana vakıf olsa kim

Bir elif üstünde ohur iki mim

Sırrım gudrettendir değil müneccim

Dal'ınan ha yohun nısfını gördüm (Alptekin-Coşkun, 2006, s. 357).

Kendisinin okuduğunu açıkça söyleyen, sonra okuduğu alfabenin harflerini kullanarak muamma oluşturacak kadar bilen birisinin okuma yazma bilmediğini düşünmek çok saf dilliktir. Bilmece tarzında bir muamma sorsa, bu durumda, onun okuma yazma bilmediğini söyleyebiliriz. Ancak burada harflerle oynuyor ve bir isim çıkarmayı bize bırakıyor. Kanaatimizce bu durum okuma yazma bildiğini gösteren bir başka işarettir.

Şenlik'in okuma yazma bildiğinin açık göstergelerinden biri de yukarıda belirttiğimiz üzere, yazmış olduğu elifname türü şiirlerdir. Elifname, Türk şiirinde hem Divan hem de Halk şiirinde görülen türlerden biridir. Bu türün özelliği Osmanlı Türkçesinde kullanılan veya Kur'an alfabesindeki harfleri baştan sona doğru beyit veya dörtlük şeklinde sırayla kullanarak şiir yazmaktır. Elifname yazmak, âşık şiir türleri içerisinde kuruluş ve şekil bakımından zor olduğu gibi, âşığın bilgi ve birikim yanında okur-yazar olmasını da gerektirdiği için kendine güvenen usta âşıklar dışında fazla kullanılmamıştır. Âşık Şenlik'in söylemiş olduğu elifname örnekleri gerçek anlamda birer sanat eseridir. Ayrıca "Elif'ten sürahi ela göz yârim" şeklinde başlayan elifnamenin son dörtlüğünün "Lam elif'le ya'dır en ahır sözü" şeklindeki üçüncü mısraında (lam-30, elif-1, ya-10) Şenlik ebced hesabı ile bu şiiri yazdığı zamandaki yaşını belirtmiştir (Asker, 2019, s. 101-102).

Şenlik, Ahıska yolculuğu sırasında uğradığı Varhan köyünde Murat Ağa'nın evinde konuk olduğu sırada camide karşılaştığı ve tanıştığı köy hocasına karşı arka arkaya dört elifname söylemiştir. Bu elifnamelerden ilki divani tarzında olup dua/münacat niteliğindedir⁶. İkinci elifname destan şeklinde olup Kur'an harflerinin şekliyle güzelin güzelliğini oluşturan davranışlar ile vücut azalarındaki benzerlik arasında ilinti kurularak söylenmiştir. Üçüncü elifname Kur'an alfabesinin her harfinin bir mısradaki kullanıldığı dinî nitelikli bir şiirdir. Dördüncü elifname ise harflerin özelliklerine, simgesel ve normal kullanımlarına göre söylenmiş üçüncü elifname gibi dinî muhtevalıdır. Bu şiirlerdeki harflerle ilgili kullanımlar Şenlik'in Kur'an harflerini okumayı ve yazmayı bildiğini açık bir şekilde göstermektedir⁷ (Alptekin-Coşkun, 2006, s. 464-469).

Yukarıdaki şiirlerin yanında Şenlik'in bir nevi hayatına mal olan Revan yolculuğu sonrasında hayatını kaybetmesinden sonra cebinden çıktığı söylenen *Öğünsün* (Alptekin-Coşkun, 2006, s. 178), *Yıl Çeker* (Alptekin-Coşkun, 2006, s. 394), *Diyen Yoh* (Alptekin-Coşkun, 2006, s. 390) ayaklı şiirler de onun okuma yazma bildiğini gösteren kanıtlardandır.

"Pervaneyem aşk oduna yanaram

Bu aşk-ı suzanımdan ayırma meni" (Alptekin-Coşkun, 2006, s. 391) mısralarıyla Fuzûlî'ye ait "Aşk derdiyle hoşem el çek ilacımdan tabib / Kılma derman kim helakim zehri dermanındadır" mısraları aynı duygunun farklı iki söylenişidir. O günün şartlarında "Fuzulî Divanı Çıldır'a gelebilmiş midir?" bilinmez ama Şenlik gezdiği yerlerde belki de Fuzulî'yi bile okumuş ve ondan etkilenmiştir.

⁶ Beş dörtlük olarak tespit edilmiş şiirde her mısradaki bir harf kullanılmış ancak dokuz harf eksiktir. Büyük bir ihtimalle şiirin derlendiği kaynak kişi iki dörtlüğü hatırlayamamıştır.

⁷ Üçüncü ve dördüncü elifnameler aynı kaynağın 353-356. sayfalarında da bulunmaktadır.

3. Sonuç

Ümmîlik âşık tarzı Türk şiirinin eski temsilcilerinde sıkça görülen bir durumdur. 19. yüzyıl öncesinde yetiştikleri ortamlar, yaşadıkları hayatlar ve eğitim kurumlarının yaygın olmaması gibi sebeplerden dolayı özellikle taşrada âşıkların okuma yazma bilenlerinin sayısı çok azdır. Bunun yanında aynı dönemde tekke ve zaviyelerde yetişen dinî tasavvufî Türk şiirinin temsilcileri için de ümmîlik vasfının bu kişilere bir nevi kutsiyet kazandırmak için sıkça kullanılan bir nitelik olduğunu görüyoruz. Ümmî Sinan, Sinan Ümmî, Kemal Ümmî, Talib Ümmî, Abdulvahab Ümmî gibi ümmî unvanlı tekke şairleri ile ümmî olduğu söylenen Yunus Emre'nin eserleriyle unvanları tezat teşkil etmektedir. Oysa ne Şenlik'in ne de ümmî oldukları belirtilen diğer âşıkların böyle bir taltife ihtiyaçları vardır. Okuma yazma bilmeleriyle söylediklerinin değerlerinde herhangi bir azalma olmayacağı gibi, sanatkârlıklarında da bir küçülme olmayacaktır.

Yaşadığı köy ortamını düşündüğümüzde Şenlik'in bugünkü manada okula, yani medreseye giderek örgün bir eğitim almış olması biraz zor. Ancak yetiştiği aile ortamı, annesinin babasının eğitilmiş kişiler olması, çocukluğundan itibaren çevresinde bulunan hocalar, gidip geldiği yerlerde muhatap olduğu kişiler nazarı dikkate alındığında ve söylediği şiirlerin muhtevası düşünüldüğünde okuma yazma bilmediğini düşünmek pek mümkün değildir.

Çıkar Çatışması Beyanı

Makale yazarı, makalede herhangi bir çıkar çatışması olmadığını beyan eder.

Araştırmacıların Katkı Oranı Beyan Özeti

Makale yazarı, makalenin tamamında sadece kendi katkısının olduğunu beyan eder.

Kaynaklar

Alptekin, A. B. & Coşkun N. (2006). *Çıldırli Âşık Şenlik Divanı*. Ankara: Çıldır Belediyesi Yayınları.

Altınkaynak, E. (2000). Âşık Şenlik Şiirlerinde Mizah ve Hiciv. *Âşık Şenlik Sempozyumu Bildirileri (22-23 Mayıs 1997)*, (s. 11-39) içinde. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Asker, N. (2019). Âşık Şenlik'in Şiir Dünyası. *Uluslararası Türk Lehçe Araştırmaları Dergisi (TÜRKLAD)*, 3(1), 94-103.

Aslan, E. (2001). *Çıldırli Âşık Şenlik*. Diyarbakır: Dicle Üniversitesi Basımevi.

Boratav, P. N. (2002). *Halk Hikâyeleri ve Halk Hikâyeciliği*. (haz. M. Sabri Koz). İstanbul: Türk Tarih Vakfı Yayınları.

Çıntay, V. (2019). *Âşık Şenlik'in Şiir ve Hikâyelerinde Folklor Unsurları*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Niğde.

Gökşen, C. (2008). Çıldırli Âşık Şenlik'in Şiirlerinde Tasavvufî Unsurlar. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 45, 167-180.

Günay, U. (1999). *Türkiye'de Âşık Tarzı Şiir Geleneği ve Rüya Motifi*. Ankara: Akçağ Yayınları.

Kafkasyalı, A. (2012). Karapapak Türkleri. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi [TAED]*, 48, 269-304.

Karagöz, İ. (2010). Ümmî, *Dini Kavramlar Sözlüğü*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.

Kaya, D. (2000). Edebiyatımızda Âşık Kolları ve Şenlik Kolu. *Âşık Şenlik Sempozyumu Bildirileri (22-23 Mayıs 1997)*, (s. 143-154) içinde. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Kaya, D. (1997). Edebiyatımızda Âşık Kolları ve Şenlik Kolu. *Türk Kültürü, Yıl. XXXV, 412*, 499-508.

Kaya, D. (2010). *Türk Halk Edebiyatı Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Akçağ Yayınları.

Kırzioğlu, F. (2000). Çıldırli Âşık Şenlik (1853-1912)'te Vatan ve Millet Duyguları. *Âşık Şenlik Sempozyumu Bildirileri (22-23 Mayıs 1997)*, (s. 161-173) içinde. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Koz, M. S. (2000). Âşık Şenlik Divanını Baskıya Hazırlamanın ve Okuyup Anlamanın Güçlüğü. *Âşık Şenlik Sempozyumu Bildirileri (22-23 Mayıs 1997)*, (s. 189-197) içinde. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Sakaoğlu, S. (1989). Türk Saz Şiiri, *Türk Dili, Türk Şiiri Özel Sayısı III (Halk Şiiri)*, Ocak-Haziran, 105-250.

Türk Dil Kurumu. (2019). *Türkçe Sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Torun, A. (2000). Tasavvufun Gölgesinde Çıldırli Âşık Şenlik. *Âşık Şenlik Sempozyumu Bildirileri (22-23 Mayıs 1997)*, (s. 251-256) içinde. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Turan, F. A. (2000). Âşık Şenlik'in Şiirlerinde Allah Sevgisi ve Buna Bağlı Tezahürler. *Âşık Şenlik Sempozyumu Bildirileri (22-23 Mayıs 1997)*, (s. 257-268) içinde. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Uludağ, S. (2005). *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Kabalcı Yayınevi.

Ülger, A. (2019). *Çıldırli Karapapak Âşık Şenlik'in Şiirlerinde Söz Varlığı*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Muğla.

Elektronik Kaynaklar

Kubbealtı Lügati. (t.y.). Ümmî, <http://lugatim.com/s/%C3%9CMM%C3%8E> Erişim Tarihi: 02.12.2022.

TDV İslâm Ansiklopedisi. (2012). Ümmî, <https://islamansiklopedisi.org.tr/ummi> Erişim Tarihi: 30.11.2022.

Turuz (2011). Çıldırli Aşık Şenlik, https://turuz.com/storage/shiir-2018/1706-Childirli_Ashiq_Shenlik-Qeshem_Veliyev-Baki-2012-180s.pdf Erişim Tarihi: 30.11.2022

TDV İslâm Ansiklopedisi. (2003). Mantık, <https://islamansiklopedisi.org.tr/mantik> Erişim Tarihi: 04.12.2022.